

OPEN deuren

OP WEG NAAR EEN GROTER
PUBLIEKSBEREIK VOOR
KERKEN EN KLOOSTERS

OPEN DEUREN

INHOUD

• Inleiding Mirjam Blott, projectleider Open Kerken en Kloosters	5
† Dorpskerk Wilp Wie brengt de Dorpskerk verder tot bloei?	6
• Interview Maarten Mesman, VSBfonds	8
† Grote Kerk Elst Museum onder de kerkvloer	10
• Interview Anique de Kruijf, Museum Catharijneconvent	12
† Kloosters Megen Balanceren tussen het kwetsbare en het commerciële	14
• BLIKOPENER Jongeren betrekken bij de toekomst van kerken en kloosters	16
† Schuilkerk Delft Actief inzetten op verbinding	18
• Interview Xavier Vandamme, Festival Oude Muziek Utrecht	20
† Prinsekerk Rotterdam Stads klooster komt visie en draagvlak tekort	22
• Interview Maarten Meevis, Kinkorn	24
☆ Synagoge Meerssen Herinneren en vooruitkijken	26
• Nawoord Frank Strolenberg, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed	28

Het project Open Kerken en Kloosters werd ontwikkeld in het kader van de Agenda Toekomst Religieus Erfgoed (2014-2016) en ondersteunde een zestal ambitieuze eigenaren en beheerders die het publieksbereik van hun gebouw willen verruimen. VSBfonds stelde voor dit project een bedrag van 150.000 euro beschikbaar.

In 2015 begonnen vier kerken, twee kloosters en een synagoge, elk begeleid door een adviseur, aan een ontwikkelingslag. Hun opgaven varieerden van een organisatorische professionalisering tot de ontwikkeling van een museaal concept. De deelnemers namen kijkjes in elkaars keuken, deelden ervaringen en vertelden waar ze tegenaan liepen, maar ook waar ze kansen zagen. Hoewel niet alle ambities in de tijdsspanne van het project zijn waargemaakt, heeft iedere deelnemer stappen gezet op weg daar naartoe. De project- opbrengsten zijn daarmee exemplarisch voor de dagelijkse realiteit van veel eigenaren en beheerders. Sommige initiatieven ontwikkelden een passende programmering of businessplan, andere ontdekten eerder de onmogelijkheden van het gebouw of moesten tijdelijk een stap terug doen. Er viel zelfs een project af: het regionale initiatief van zes kerken in het krimpgebied Middenpeelweg had te weinig lokaal draagvlak.

Door de ervaringen van de deelnemers te delen hoopt Open Kerken en Kloosters ook nieuwe initiatiefnemers op weg te helpen. Een paar lessen op een rij:

- Plannen om religieus erfgoed voor een breed publiek te ontsluiten staan of vallen bij de breedte van de schouders die het erfgoed dragen. Dat begint bij voldoende slagkracht bij bestuur en (de vrijwillige) organisatie, maar ook lokaal draagvlak in de geloofsgemeenschap en bij omwonenden is onontbeerlijk.

- Om nieuw publiek te interesseren voor een kerkgebouw, moet je een goed verhaal kunnen vertellen. Laat met een onderscheidend narratief zien dat u iets bijzonders te bieden hebt.
- Een bredere openstelling van een kerk hoeft de religieuze functie bepaald niet in de weg te staan. Toch is het enthousiasmeren van de lokale geloofsgemeenschap voor nevengebruik niet altijd even gemakkelijk. Neem de tijd; veranderingen voltrekken zich nu eenmaal langzaam. En je kunt ook klein beginnen.

In deze publicatie leest u de ervaringen van de Dorpskerk in Wilp, de oud-katholieke Schuilkerk in Delft, de voormalige synagoge in Meerssen, de franciscanerkloosters Antonius van Padua en St. Josephsberg in Megen, de Grote Kerk in Elst en de Rotterdamse Prinsekerk. Deze verhalen worden afgewisseld door vier visies op publieksbereik: een vertegenwoordiger van een fonds, een ontwerper, een erfgoed specialist en een gebruiker komen hierover aan het woord. Met het oog op het publiek van de toekomst, presenteert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bovendien een handreiking om ook volgende generaties bij uw kerkgebouw te betrekken.

Veel dank aan alle deelnemers, adviseurs en betrokkenen, en natuurlijk aan VSBfonds!

*Mirjam Blott,
projectleider Open Kerken en Kloosters*

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Dorpskerk Wilp

WIE BRENGT DE DORPSKERK VERDER TOT BLOEI?

In het Gelderse Wilp staan de deuren van de Dorpskerk wijd open. De Stichting Behoud Dorpskerk Wilp organiseert er sinds 2013 diverse activiteiten, waaronder bruiloften, bedrijfsfeesten en concerten. Met het project Jonge Meesters Wilp profileert de locatie zich bovendien als broedplaats voor aanstormend klassiek talent. Het dun bezette bestuur heeft de afgelopen jaren ontzettend veel werk verzet. Nu de pioniersfase is voltooid, is een sterke en evenwichtige organisatie nodig die de Dorpskerk verder doet groeien en bloeien. Welke aanpassingen vraagt deze overgang in de organisatiestructuur? En wat als er vacatures ontstaan in het al zwaar belaste bestuur? Met deze vragen klopte Wilp bij Open Kerken en Kloosters aan. Ondersteund door de Vrijwilligers Centrale Deventer maakte de stichting een professionaliseringsslag.

***'Mijn droom is dat de
Dorpskerk een plek van
betekenis blijft voor Wilp
en de regio'***

*Lidy Klein Holkenborg,
bestuurder Stichting Behoud Dorpskerk Wilp*

EEN HELDER IMAGO

Voor deze slag gemaakt kon worden, was een strategische keuze nodig: welke koers wil men in Wilp varen? Met een gedeelde visie vanuit de stichting en kerkelijk eigenaar, staat de Dorpskerk inmiddels een duidelijke missie voor ogen: het intensiveren van de commerciële verhuur en het bieden van een intiem cultuurpodium, in het bijzonder gericht op jonge musici. De nog altijd sterke associatie met het religieuze gebruik van het gebouw stond deze nieuw ingeslagen richting soms in de weg. Om het gebouw te vermarkten als dé locatie voor concerten en festiviteiten in het oosten des lands, ondergingen de website en het logo van de Dorpskerk daarom een metamorfose.

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS *Dorpskerk Wilp*

NIEUWE ENERGIE SOMS MOEILIK TE VINDEN

Met een duidelijke koers voor ogen konden ook de benodigde aanpassingen in bestuur en organisatie worden bepaald. Aanbevolen werd om de uitvoerende en bestuurlijke taken en verantwoordelijkheden strikter te scheiden. De nieuwe functieomschrijvingen geven de verschillende portefeuilles duidelijk weer. Bijgestaan door de Vrijwilligers Centrale Deventer, is het stichtingsbestuur via diverse kanalen en lokale media op zoek gegaan naar nieuwe bestuurders en programmacoördinatoren. Ondanks hun beider torenhoge inzet hebben de inspanningen voorsnog weinig concreets opgeleverd. En dat terwijl het een ideaal moment lijkt om in te stappen: de Dorpskerk heeft een goede reputatie opgebouwd, haar financiële zaken zijn op orde en er is flink geïnvesteerd in moderne voorzieningen. De werving van kandidaten voor onbezoldigde functies zoals die van bestuurslid, in een regio met veel concurrentie voor leuke bestuursplekken, blijft echter een opgave.

PARTNERS IN DE REGIO

De Dorpskerk is er niet alleen voor de inwoners van Wilp, ze vervult ook een regionale functie van formaat. De in de kerk georganiseerde concerten trekken al bezoekers vanuit de gehele Stedendriehoek van Deventer, Zutphen en Apeldoorn, én daarbuiten. Het prachtig gelegen kerkje aan de dijk, uitkijkend op de uiterwaarden van de IJssel, heeft dan ook iets bijzonders toe te voegen aan het culturele aanbod in de omgeving. Als satelliet van succesvolle partnerorganisaties zoals de schouwburgen van Apeldoorn en Deventer, kan de Dorpskerk dit regionale belang versterken. Beide theaters oriënteren zich op Wilp als aanvullende locatie in hun culturele programmering.

**'Besturen komen niet
aan besturen toe'**

*Rob de Jong,
directeur Vrijwilligers Centrale Deventer*

EN NU VERDER | KANSRIJK WILP

De stichting ziet de toekomst positief tegemoet. Een afgeslankt bestuur zet samen met een groep actieve vrijwilligers de schouders eronder. Het ambitieniveau wordt (tijdelijk) terugschroefd: de Dorpskerk zet in op commerciële en zakelijke verhuur terwijl het cultuurpodium op een lager pitje komt te staan. Jonge Meesters Wilp gaat ondertussen onverminderd door. Wie weet wat er in de komende tijd nog aan bestuurskracht los komt. De activiteiten die de Dorpskerk ontplooit doen de levendigheid van het dorp en de regio in elk geval goed. Er is reuring in Wilp, en daar was het toch evenzeer om begonnen.

Meer weten? Ga naar www.dorpskerkwilp.nl

INTERVIEW

Maarten Mesman

‘KERKEN MOETEN ZICH NOG MEER BEWUST WORDEN VAN HUN POTENTIËLE PUBLIEK’

Onder het adagium iedereen doet mee ondersteunt **VSBfonds** sociaal-maatschappelijke en culturele organisaties bij het vergroten van hun publieksbereik en de participatie van dat publiek. Om bij te dragen aan de kennisontwikkeling op het gebied van publieksbereik bij kerken en om de actuele behoeften in de religieus erfgoedsector te verkennen, stelde het fonds 150.000 euro beschikbaar. **Maarten Mesman**, senior adviseur Kunst & Cultuur, volgde de zes deelnemers van begin tot eind. Welke lessen neemt hij mee uit het project en wat raadt hij eigenaren en beheerders aan die hun kerkgebouw aantrekkelijk willen maken voor een breder publiek?

HET MOET VAN BINNENUIT KOMEN

‘Zonder intern draagvlak komen plannen voor openstelling niet van de grond,’ stelt Mesman onomwonden. Misschien een open deur, maar wel een belangrijke bevestigende les uit Open Kerken en Kloosters. Bij sommige kerken blijkt het moeilijk om dit draagvlak bij de geloofsgemeenschap, omwonenden en andere betrokkenen te creëren en vast te houden. Mesman: ‘Van heel erg gesloten naar heel erg open is gewoon best een grote stap. Een stevige impuls van expertise en geld kan dan een stimulans zijn om de deur wat meer open te zetten, maar biedt geen definitieve oplossing.’ Op dit moment zijn de infrastructuur en mindset er misschien nog niet naar, maar idealiter wordt crowdfunding een vanzelfsprekendheid, zegt hij. ‘Wij zijn een anonieme geldschieter, maar als je vanuit je gemeenschap dat geld bij elkaar kan krijgen, betekent dat ook weer meer betrokkenheid.’

‘De gedrevenheid van de deelnemers maakte de bijeenkomsten van Open Kerken en Kloosters erg inspirerend’

‘Publieksbewustzijn staat bij veel kerken nog in de kinderschoenen’

INGREDIËNTEN VOOR OPENSTELLING

Sinds 15 november jongstleden werkt VSBfonds met een nieuw donatiebeleid: voorwaarden als actief burgerschap, gastvrijheid, een bijzondere inzet van vrijwilligers en een directe ontmoeting tussen kunst, cultuur en de bezoeker staan hierin centraal. Met die ingrediënten kan ook een kerk die een groter publiek wil aanspreken aan de slag. Een kerk bijvoorbeeld die al als ontmoetingsplek fungeert in wijk of dorp, en met een passende herinrichting meer publiek zou kunnen trekken. Twee aandachtspunten zijn voor zo'n kerk van belang:

WEET WAT U IN HUIS HEBT!

Wat je bij kerken vaak ziet, constateert Mesman, is dat de motivatie voor openstelling voortkomt uit het behoud en de exploitatie van het gebouw, in plaats van uit de wens om de cultuurhistorische of maatschappelijke waarde ervan met een zo groot mogelijk publiek te kunnen delen. Die redenering is heel begrijpelijk vanuit de eigenaar, maar maakt het tegelijkertijd ook lastig om anderen voor je plannen te enthousiasmeren. Of dat nou een fonds is of je beoogde publiek. Om hen te overtuigen moet je goed kunnen beargumenteren dat wat je te bieden hebt ook voor hen de moeite waard is. Mesman: 'Het begint met het zelf bewust worden

van die maatschappelijke waarde van het gebouw, de geschiedenis en verhalen die je in huis hebt.'

WEET WIE UW PUBLIEK IS!

Om een verbinding te leggen tussen erfgoed en publiek, moet je goed weten wie je doelgroep is. Hoe sluit ik aan bij de behoeftes van dat publiek? Hoe zorg ik dat dit publiek ons kan vinden? En ken ik ze eigenlijk wel goed genoeg? Om die vragen te kunnen beantwoorden, zijn gesprekken met mensen buiten de kerk essentieel. Wees toegankelijk, open en gastvrij en vraag hen om mee te denken en mee te doen. Een mooi voorbeeld van die verbinding ziet Mesman bij de oud-katholieke schuilkerk in Delft, deelnemers van Open Kerken en Kloosters: 'Dat je mensen die de kerk misschien nog niet zo goed kennen, in huis uitnodigt en laat ervaren wat de kerk en het verhaal is. Dat je mensen met elkaar in gesprek brengt en betrokkenheid stimuleert. Daar gaat het om.'

Bent u eigenaar of beheerder, wilt u het publieksbereik van uw kerk vergroten en bent u benieuwd of u in aanmerking komt voor externe financiering? Op de website van VSBfonds staan een quickscan en online fondsenwervingscursus met tips voor startende aanvragers.

INTERVIEW Maarten Mesman

'Het begint met het zelf bewust worden van die maatschappelijke waarde van het gebouw, de geschiedenis en verhalen die je in huis hebt'

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Grote Kerk Elst

MUSEUM ONDER DE KERKVLOER

Een letterlijke opeenstapeling van drie millennia religie in Nederland. Dat klinkt als een bijzonder verhaal, en dat is het ook. Onder de hedendaagse neogotische Grote Kerk in Elst zijn archeologische resten gevonden van een Romeinse tempel, een tweede Gallo-Romeinse tempel en een romaanse zaalkerk. De bouwresten zijn op dit moment slecht toegankelijk en nog grotendeels onzichtbaar voor publiek. Bovendien is de kerk in religieus gebruik door de plaatselijke protestantse gemeente. Het kerkbestuur wil de Grote Kerk ontwikkelen tot bezoekerslocatie van wellicht zelfs internationale allure, zonder in te leveren op het religieuze gebruik van het gebouw. Open Kerken en Kloosters hielp hen bij de ontwikkeling van een museaal concept dat zowel de boven- als ondergrondse kansen benut.

***‘Verhalen moeten centraal
staan; een kerk is meer dan
een hoop stenen’***

*Ate Lindeboom,
voorzitter College van Kerkrentmeesters
Protestantse Gemeente Elst*

TIJDSCAPSULE

Een toekomstvisie op de mogelijke gebruiksopties voor de kerk beschrijft de manier waarop een museumfunctie het best gecombineerd kan worden met het huidige religieuze gebruik. Niet de stenen, maar het verhaal van de plek moet centraal staan in Elst. De Grote Kerk biedt een bijzonder inkijkje in de eeuwenoude traditie van menselijke inspanning om in het aardse een plek te wijden aan het goddelijke. Een plek waar de religie gezamenlijk kan worden beleefd. Om dit verhaal in beeld te brengen wil het kerkbestuur laten zien hoe de voorgaande gebouwen er uit hebben gezien, op welke manier ze werden gebruikt en voor wie ze van belang waren. De Grote Kerk als sacrale ruimte in verleden, heden en toekomst.

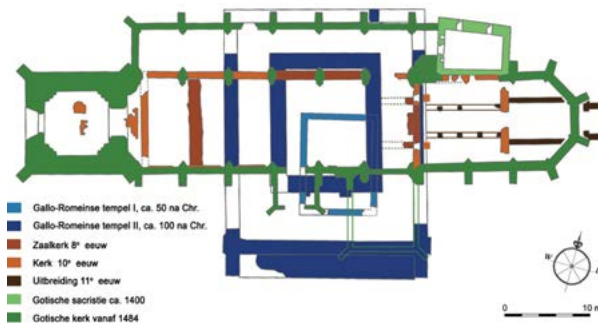
DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS *Grote Kerk Elst*

3000 JAAR RELIGIE BELEVEN

Het museale concept 'De Sacrale Ruimte' wil niet alleen de bouwresten zichtbaar maken voor publiek, maar tevens een bijzondere bezoekerservaring bieden. De rondleiding start ondergronds. Via de tempelfundamenten, langs de resten van de romaanse zaalkerk met de verschillende uitbreidingen tot in de huidige neogotische kerk wordt de geschiedenis van de locatie op chronologische wijze verteld. De bezoeker kan kiezen uit de interessegebieden bouw, religie en cultuur voor een op maat gemaakt bezoek. Geluid, projectie en licht verbeelden het verhaal van de gidsen en roepen historische situaties en personages op.

RUIMTELIJKE AANPASSINGEN

Om de Grote Kerk effectief als museum te laten functioneren moet de ondergrondse toegankelijkheid worden verbeterd. Geen simpele opgave gezien de rijksmonumentale status van de kerk. Zowel onder het koor als onder het schip is de stahoogte zeer beperkt en er is geen verbinding tussen de resten binnen en buiten de muren van het huidige kerkgebouw. Om dit op te lossen wordt onder andere gekeken naar het verhogen van de koorvloer. Om de rondleiding bij de oudste bouwresten te kunnen laten beginnen, worden bovendien plannen gemaakt voor het uitgraven van een ondergronds parcours. Een nieuw te bouwen, klein en onopvallend paviljoen vlak buiten de kerk voert de bezoekers met een trap of lift onder de grond, waar de beleving kan beginnen.

'Het was de uitdaging om de lagen van het verhaal af te pellen op een manier die het voor het publiek begrijpelijk maakte'

*Maarten Meevis,
Kinkorn*

EN NU VERDER | DRAAGVLAK ONGEWIS

Het verhaal dat de Grote Kerk aan haar publiek wil vertellen is duidelijk. Ook de doelgroepen en hun behoeften zijn helder in beeld gebracht: leerlingen van het voortgezet onderwijs, historisch geïnteresseerden, toeristen in groepsverband en de erfgoedprofessional. Het museale concept heeft nog een tweede fase van ruimtelijk onderzoek. Andere aandachtspunten vormen het creëren van een professionele organisatiestructuur, het opstellen van een businessplan en een forse uitbreiding van het vrijwilligersbestand. Aanvankelijk werd het plan positief ontvangen. Maar al snel bleek dat er nog onvoldoende balans was tussen de religieuze en museale functie van de kerk. Er wordt nu de tijd genomen om binnen de lokale gemeenschap een voor alle partijen aanvaardbaar scenario uit te werken. Het verhaal van het museum is immers ook het verhaal van de kerk.

INTERVIEW

Anique de Kruijf

‘GEKSCHEREND NOEMEN WE ONZE ERFGOEDSPECIALISTEN OOK WEL ONZE VLIEGENDE CONSERVATOREN’

Kerkeigenaren met de wens hun gebouw cultureel open te stellen wenden zich steeds vaker tot **Museum Catharijneconvent** voor advies. Het nationaal kenniscentrum voor roerend religieus erfgoed zet zich graag in voor kerken die hun publiek beter willen bedienen. Het museum concretiseerde die rol onder meer in het **Grootste Museum van Nederland** waarin elf kerken en twee synagogen verspreid over Nederland hun deuren openen voor een breder publiek. Ook was het museum betrokken bij de opzet van het project Open Kerken en Kloosters. **Anique de Kruijf**, afdelingshoofd Erfgoed in Kerken en Kloosters, vertelt over de uitdagingen en geboden verbeterlagen bij openstelling.

‘Met een prikkelend filmpje identificeerde Museum Catharijneconvent vorig najaar de uitdaging bij de openstelling van kerken. Dagjesmensen in Utrecht krijgen een foto te zien van een rijk gedecoreerd kerkinterieur. Dat moet wel ergens in Zuid-Europa zijn, was dikwijls hun reactie. Integendeel, de kerk bevindt zich om de hoek in de Utrechtse binnenstad. ‘Dat filmpje bevestigde precies het gevoel dat we hadden,’ vertelt De Kruijf. In het buitenland is een bezoekje aan de plaatselijke kerk voor veel Nederlanders vanzelfsprekend. Hoe anders is dat in eigen land. De Kruijf: ‘De ingang van een kerk is vaak moeilijk te vinden. Het is onduidelijk of je er wel naar binnen mag, want de deur zit meestal dicht. Eenmaal binnen overheerst de onzekerheid over hoe je je als bezoeker dient te gedragen: moet ik stil zijn, mag ik ergens gaan zitten?’ Ook begrijpen bezoekers vaak niet meer waar ze naar kijken: ‘Ze missen de context. Ze weten niet meer waarom er te zien is wat er te zien is.’

‘Als kerken ervoor openstaan om hun ervaringen te delen, kan dat exemplarisch zijn voor anderen’

‘We wilden dat bij iedereen om de hoek een kerk te bezoeken is’

BIJ IEDEREEN OM DE HOEK | HET GROOTSTE MUSEUM VAN NEDERLAND

Hoe trek je meer bezoekers naar een kerkgebouw? Het boek Kerkinterieurs in Nederland, dat Museum Catharijneconvent in 2016 in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed presenteerde, zette honderd uitzonderlijke kerkinterieurs in Nederland in het zonnetje. Maar met plaatjes alleen kom je er niet. De Kruijf: 'Je mist de sereniteit, de wierooklucht en dat je een schildering bij wijze van spreken kunt aanraken. Dat hebben mensen toch nodig om zich betrokken te voelen bij

zo'n interieur.' Die beleving tracht het Grootste Museum van Nederland de bezoeker nu te bieden. Een laagdrempelige audiotour voert je langs de meest verrassende verhalen en hoogtepunten in het interieur. Naast het enthousiasme van de bezoekers, ziet De Kruijf nog een andere belangrijke verdienste van het initiatief: 'Het resultaat van het project is misschien nog wel veel sterker in het niet meetbare, namelijk dat de kerken het afgelopen jaar een veranderslag hebben gemaakt in hun denken en hun benadering van hospitality.' Buiten op straat staat nu een bord zodat je weet dat de kerk geopend is. Uitnodigende banieren wijzen je op de toegangsdeur. Binnen staat een balie met daarachter een getrainde vrijwilliger die de audiotours uitdeelt en je bij vertrek nog een foldertje meegeeft. Die focus op het gebied van gastvrijheid en professionaliteit, zoals een verkooptraining voor de vrijwilligers, zal ook in de toekomst een belangrijk aandachtspunt blijven.

VAN ELKAAR LEREN | OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Als partner van de Agenda Toekomst Religieus Erfgoed was Museum Catharijneconvent betrokken bij de opzet van het project Open Kerken en Kloosters en bij de selectie van de deelnemers. De Kruijf: 'De uitdaging voor het museum was om te kijken welke impact de voorstellen hadden op het interieur en welke transformatieruimte wij gebaseerd op dat interieur aan de plannen zouden geven.' Wat betreft de ambities voor het vergroten van het publieksbereik, leken sommige voorstellen bij voorbaat haalbaarder dan andere. Bovendien leert de ervaring dat kerken verandering nou eenmaal langzaam omarmen. Toch werden de erfgoedsspecialisten van het museum keer op keer gegrepen door het enthousiasme van een aanvraag. 'Soms overwint dus de romantiek,' herinnert De Kruijf zich lachend.

Dat niet alle ambities van de initiatiefnemers in de tijdsspanne van Open Kerken en Kloosters zijn waargemaakt, vindt De Kruijf geen ramp. 'Ik hecht er veel meer waarde aan dat een kerk heel bewust met het traject bezig is geweest en dat ze hebben ervaren waar successen liggen maar ook waar moeilijkheden zitten, dan dat het in een keer een success story was geweest.' Nieuwe initiatiefnemers kunnen hier bovendien weer veel van leren: 'Als kerken ervoor open staan om hun ervaringen te delen, kan dat exemplarisch zijn voor anderen.'

INTERVIEW Anique de Kruijf

'Je mist de sereniteit, de wierooklucht en dat je een schildering bij wijze van spreken kunt aanraken. Dat hebben mensen toch nodig om zich betrokken te voelen bij zo'n interieur'

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Kloosters St. Josephsberg en Antonius van Padua in Megen

BALANCEREN TUSSEN HET KWETSBARE EN HET COMMERCIËLE

In Megen staan rust en stilte centraal. Met twee actieve franciscaanse klooster-gemeenschappen staat de Brabantse stad ook wel bekend als 'Assisi aan de Maas'. De bewoners van het minderbroederklooster Antonius van Padua en het clarissenklooster St. Josephsberg worstelen met de instandhouding van de gebouwen en willen hun gastenverblijven daarom gezamenlijk gaan exploiteren. De soberheid en bezinning waarmee de franciscanen en clarissen hun leven inrichten staan echter ver af van de commercialiteit die een bredere exploitatie van ze vraagt. Hoe kunnen zij, zonder inbreuk te doen op de historie en traditie van het kloosterleven, toch wat extra geld verdienen en daarmee de toekomst van de kloosters veiligstellen? Met die vraag ging Megen binnen Open Kerken en Kloosters aan de slag.

***'Hoe spelen we in op een nieuwe, lucratieve doelgroep
zonder onszelf te verliezen en onze ziel te verkopen? Dan
zouden we van de wal in de sloot geraken'***

Broeder Theo van Adrichem en zuster Chiara Bots

UNIEK AANBOD OP UNIEKE LOCATIE

De twee kloosters in Megen onderscheiden zich door hun speciale locatie in een klein historisch stadscentrum en pal tussen twee natuurgebieden in. Er wonen bovendien nog levende gemeenschappen in de kloosters. Ook maakt Megen deel uit van een populaire pelgrimsroute. Per jaar bezoeken een paar duizend mensen de grafkapel van 't Heilig Bruurke. De franciscanen en clarissen ontvangen al regelmatig bezoekers op zoek naar stilte, spiritualiteit of pastorale ondersteuning. Deze gasten maken voor de duur van hun verblijf deel uit van het kloosterleven en volgen het dagritme van de minderbroeders en zusters. Op dit moment bieden de kloosters hun diensten echter nog te goedkoop aan om een bredere exploitatie rendabel te maken.

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS *Kloosters Megen*

SPIRITUEEL TANKSTATION

De kloosters hebben een duidelijke doelgroep voor ogen: de stiltezoekers. Om meer van dat soort bezoekers te trekken willen de initiatiefnemers de kloosters in de markt zetten als 'spiritueel tankstation'. Met een marktonderzoek zijn de mogelijkheden in de regio in kaart gebracht. Een passend activiteitenprogramma werd gevonden in het aanbieden van spiritueel meditatieve cursussen. Maar er is meer nodig voor een bredere openstelling: er zullen bijvoorbeeld extra gastenverblijven moeten worden bijgebouwd en de organisatiestructuur moet worden versterkt. Ook zoeken de kloosters naar mogelijke partnerschappen binnen de Franciscaanse beweging. In de toekomst kan Megen haar krachten wellicht bundelen met andere kloostergemeenschappen om zo tot een gezamenlijke afstemming van het landelijk aanbod te komen.

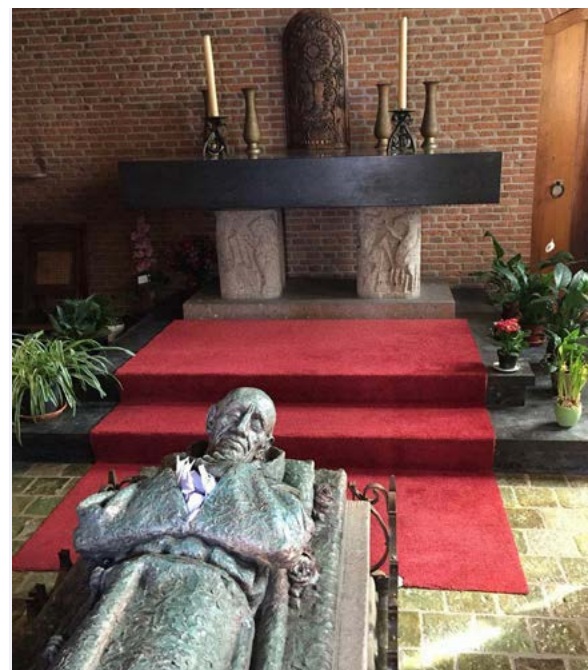
TRADITIE VERSUS COMMERCIE

De kracht van de kloosters is echter moeilijk in een eurowaarde uit te drukken. Ook zijn de commerciële bedoelingen beperkt: de drukte van een grote mensenmassa en bijbehorende horeca past niet bij de contemplatieve instelling van de broeders en zusters, noch bij het stiltegebied dat zij hun gasten willen bieden. Dat 'verkopen' staat bovendien haaks op de waarden van nederigheid en bescheidenheid die passen bij de Franciscaanse levenshouding. Ook traditie speelt een rol. De minderbroeders zetten zich van oudsher al actief in de samenleving in, maar voor de clarissen is dat anders. Deze kloosterorde leidt een veel beslotener bestaan. Om een balans te vinden tussen het behouden van de kracht van de kloostergemeenschappen enerzijds en de groeiende noodzaak om er aan te verdienen anderzijds, is tijd nodig. En daarom is nu een adempauze ingelast.

'De opgave van de broeders en zusters in Megen presenteert een actueel dilemma'

*Jasper van Deurzen,
adviseur*

EN NU VERDER | PAS OP DE PLAATS

Voor de kloosters in Megen was Open Kerken en Kloosters een katalysator in de uitwerking van ideeën die eerder al wenselijk waren, maar nog moeilijk van de grond kwamen. Vage plannen werden concreet en er ontstond een vliegwieleffect in de samenwerking tussen beide religieuze partijen. Er liggen een businessplan en een cursusprogramma klaar die meer, maar niet té veel publiek naar de stilteplek moeten trekken. Het bij elkaar brengen van twee werelden blijft een opgave. Zonder de eigenheid van de kloostergemeenschappen te verliezen zal nagedacht moeten worden over een aanpassing van hun traditie van gastenwerk. En dat kost tijd.

VILTJESAVOND
SINDS 201

EVEN
OFFLINE

De keek is
VAN IEDEREEN!

BLIKOPENER

Een toekomst voor kerken en kloosters vereist de betrokkenheid van de volgende generatie. Het is straks immers aan hen om de gebouwen voor de toekomst te bewaren.

Wees openhartig

VERTEL EEN OPRECHT VERHAAL

Als u de kerk een plek van betekenis wilt laten zijn voor de nieuwe generatie dan start dit met het vertellen van een eerlijk verhaal. Eerlijkheid bijvoorbeeld over het feit dat u een probleem heeft: er komen regelmatig te weinig bezoekers en er zijn daardoor te weinig inkomsten. Veel jongeren weten dat oprecht niet.

Eerlijkheid is ook geboden over het feit dat u de nieuwe generatie hard nodig heeft. Maar wees gewaarschuwd: jongeren hebben een ingebouwde *bullshit-meter*. Door een onecht verhaal kijken ze zo heen. Dus treed hen met een open geest tegemoet.

Ga de dialoog aan

ZOEK DE VRAAG OP

Om jongeren bij uw opgave te betrekken moeten zij zich verbonden voelen met uw kerk. Die verbondenheid is niet langer vanzelfsprekend. Sterker nog, sommige jongeren ervaren een bezoek aan een kerk als het binnendringen van andermans wereld. En dat schrikt af.

Verbinding creëert u door de dialoog aan te gaan. Het gaat niet alleen om wat u te bieden heeft; het gaat vooral om de vraag bij anderen. Co-creatie is het toverwoord: bedenk het niet voor hen, maar pak het samen op. Verspil geen tijd en geld aan het ontwikkelen van een app omdat u denkt dat jongeren dat graag willen. Laat ze zelf vertellen waar ze behoefte aan hebben.

De kerk als plek van waarde

VERBREED EN VERDIEP

Uw kerk is van oudsher een gebedshuis, maar kan ook andere waarden vertegenwoordigen. De kunst is om de waarde die u al kent te verbreden en te verdiepen. Onderzoek samen met jongeren wat die waarden zijn: de geschiedenis, de verhalen, de kunst, de akoestiek, de hoogte, de stilte, de ligging, het orgel etc.

Het expliciet maken van deze waarden geeft extra betekenis aan uw gebouw. Ze bieden bovendien aangrijpingspunten voor andersoortige ontmoetingen en de kans om aansluiting te vinden bij de vragen waar jonge mensen mee bezig zijn. Veel jongeren hechten aan thema's als duurzaamheid, gezondheid, authenticiteit en lokale productie. Verbind uw kerk aan deze maatschappelijke waarden, in de taal van het hier en nu.

De kerk als plek van verbinding

BRENG BINNEN NAAR BUITEN

Het is de kunst om niet af te wachten, maar er op uit te trekken en verbinding te leggen met partijen die actief zijn buiten de kerk. Ga in gesprek met de lokale sportclub, muziekvereniging of toneelclub, de scouting, bibliotheek, scholen of opleidingsinstituten, zakelijke verenigingen, de schouwburg of de WV.

Laat jongeren zelf vertellen waar zij behoefte aan hebben en onderzoek samen of uw kerkgebouw hier een rol in kan spelen. Een stilteplek om rustig te studeren? Een repetitieruimte met geweldige akoestiek? Een podium voor optredens? Ongetwijfeld hoort u verrassende ideeën waar u zelf niet op gekomen zou zijn.

De kerk als plek van ontmoeting

HAAL BUITEN NAAR BINNEN

Niemand vraagt om een gebouw; mensen vragen om een plek om anderen te ontmoeten. Of om een plek om activiteiten in te ondernemen. Van oudsher is een kerk ook een forum of marktplaats waar mensen samenkwamen. De kerk als middelpunt van het dagelijks leven.

Jongeren moeten het gevoel krijgen dat uw kerk een plek is waar iets gebeurt; waar iets te beleven valt. Bied hen de gelegenheid om die activiteiten zoveel mogelijk zelf te organiseren. Dat kunnen ook heel goed tijdelijke activiteiten zijn die op hun beurt weer tot onverwachte ontwikkelingen kunnen leiden. Durf te vragen, te onderzoeken en te experimenteren.

Tenslotte

Zorg dat u digitaal te vinden bent. Een website, Facebook of Instagram account is tegenwoordig belangrijker dan uw postadres.

Dat is gewoon de nieuwe werkelijkheid. Maar zoals blijkt uit bovenstaande tips: fysieke ontmoeting is minstens zo belangrijk. Dus zet uw deur open!

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Schuilkerk Delft

ACTIEF INZETTEN OP VERBINDING

De Schuilkerk Delft wil zich niet langer schuilhouden. De vriendenstichting wil de deuren van de oud-katholieke schuilkerk aan het veertiende-eeuwse Bagijnhof vaker openen en de naamsbekendheid van het gebouw voor zowel omwonenden als toeristen vergroten. Van de ruim drie miljoen mensen uit binnen- en buitenland die jaarlijks een bezoek brengen aan de stad Delft, komen er momenteel nog te weinig naar de schuilkerk. Het publiek dat het gebouw wel komt bezichtigen, staat vaak voor een dichte deur. Om hier verandering in te brengen moet het aantal vrijwilligers van de kerk worden uitgebreid, de voorzieningen gemoderniseerd en bovenal: potentiële bezoekers moeten de schuilkerk weten te vinden. Met ondersteuning van het project Open Kerken en Kloosters ontwikkelde de stichting een strategie om de schuilkerk tot een plek van ontmoeting en verbinding te maken.

*'De Schuilkerk Delft is
dé plek om na te denken
over wat vrijheid
in deze tijd betekent'*

*Marc Pil,
adviseur*

SCHUILEN ALS VERHAAL

Het openstellen van de schuilkerk is een ambitie die raakt aan de historische identiteit van het gebouw: de achttiende-eeuwse kerk is een tastbare herinnering aan een tijd waarin elke andersgelovige, waaronder de rooms-katholieken, zijn toevlucht zocht in verborgen gebedshuizen. Tegelijkertijd biedt juist deze identiteit kansen om een groter publiek kennis te laten maken met het geheimzinnige gebouw. De plek roept vragen op zoals: wat betekent het als je je eigen geloof niet kunt belijden? En hoe vrij en verdraagzaam zijn we eigenlijk in de eenentwintigste eeuw? Met dat verhaal zal de kerk zich gaan profileren. In haar online en offline communicatie zet de stichting het thema schuilen ook steeds vaker op ludieke wijze in. Is er slecht weer op komst? Kom dan schuilen voor de regen! Hebben de kinderen hun schoen gezet? Nu maar hopen dat Sinterklaas de kerk weet te vinden!

COMMUNITY BUILDING

De schuilkerk moet een plek worden waar mensen zich thuis voelen en waar ruimdenkendheid centraal staat. Debatavonden en lezingen over actuele maatschappelijke kwesties, mini exposities en concerten moeten hier vorm aan gaan geven. Om de bekendheid van de kerk in Delft te vergroten en verbindingen te leggen met relevante partijen en organisaties, zijn twee DenkDiners in de schuilkerk georganiseerd. Met een breed palet betrokkenen is een sterkte-zwakte analyse gemaakt en werd gebrainstormd over de mogelijkheden van het gebouw. Zo zou de schuilkerk aansluiting kunnen zoeken bij toeristische trekpleisters zoals Museum Prinsenhof. Ook bij omwonenden is actief gewerkt aan het versterken van het draagvlak. Het aanpalende studentenhuus aan het Bagijnhof is bijvoorbeeld een belangrijke partner in de openstelling van de kerk. De vierentwintig bewoners werden al regelmatig betrokken bij activiteiten en zullen in de toekomst actief worden ingezet als rondleider of denktank. De twee hebben een goede relatie opgebouwd: tijdens de ouderdagen van het studentenhuus waren de vaders en moeders welkom in de kerk en pastoor Robin Voorn laat bij een feestje graag even zijn gezicht zien.

**'Je merkt dat vrijwilligers
zich graag committeren
aan korte projecten'**

Robin Voorn,
pastoor en voorzitter
Stichting Vrienden Schuilkerk Bagijnhof

U zocht nog iets leuks
om zaterdag te doen?

kom
schuilen voor
de regen in de
Schuilkerk!

	za 18 jun	zo 19 jun
12°	11°	9°
18°	17°	18°
3 / ☁	4 / ☁	3 / ☁
90%	80%	40%
6 mm	6 mm	1,5 mm

EN NU VERDER | VELE HANDEN MAKEN LICHT WERK

De kansen op het gebied van toeristisch potentieel en het onderscheidend vermogen van de schuilkerk zijn met Open Kerken en Kloosters duidelijk in beeld gebracht. De online en offline zichtbaarheid van de kerk wordt vergroot, de gastvrijheid verbeterd en er wordt actief nagedacht over het programmeren van passende activiteiten. Een van de belangrijkste verdiensten van het traject is de groei in draagvlak. De vrijwilligersploeg breidt uit waardoor het in de afgelopen zomermaanden mogelijk was om de schuilkerk op zaterdagmiddagen te openen voor publiek, wat in totaal 600 extra bezoekers opleverde. Ook de betrokkenheid van de geloofsgemeenschap groeit en lokale organisaties en particulieren weten de schuilkerk steeds beter te vinden. Er is nog een weg te gaan, maar die onontbeerlijke verbinding is gelegd. De schuilkerk is uit het verborgene gekomen.

INTERVIEW

Xavier Vandamme

‘WIJ MAKEN DE SOUNDTRACK BIJ DE STENEN’

De bezoekersaantallen van het **Festival Oude Muziek Utrecht** zijn in acht jaar tijd verdubbeld: dit jaar kwamen 71.000 mensen op de concerten af. Dat succes is volgens directeur **Xavier Vandamme** voor een groot deel te danken aan de bijzondere historische locaties waar veel van de concerten plaatsvinden: de binnenstadkerken van Utrecht. De festivalbezoeker beleeft het oude repertoire nu eenmaal het liefst in de ambiance van een kerk. Wat maakt oude muziek en kerkgebouwen zo’n gouden combinatie en wat moet een kerk als concertlocatie in huis hebben om een partner te worden van een professionele organisatie zoals Organisatie Oude Muziek?

HET DNA VAN DE OUDE MUZIEKBEWEGING

‘Het heeft vooral met sfeer te maken: het gevoel dat het klopt als je de muziek op zo’n plek hoort.’ Toegegeven, het oude muziekrepertoire (grotweg van de middeleeuwen tot 1750) komt in de akoestiek van kerkgebouwen nou eenmaal goed tot zijn recht. Maar het gaat verder dan dat. ‘Het uitkiezen van architecturaal erfgoed dat past bij het muzikale repertoire maakt deel uit van het DNA van de oude muziekbeweging,’ stelt Vandamme. ‘Het is erg interessant om zestiende-eeuws repertoire te laten klinken in een zestiende-eeuws gebouw dat tevens aansluit bij de functie die de muziek ooit gehad heeft.’ Die combinatie roept allerlei emoties en associaties op en creëert daarmee betekenis. Ook bij collega-festivals voor oude muziek elders in Europa, proeft Vandamme de voorkeur voor kerkgebouwen als concertlocatie: ‘De meeste muziek in die festivals klinkt in kerken en soortgelijke historische plekken, minder in nieuw gebouwde concertthuizen.’

DE SOUNDTRACK BIJ DE STENEN

De relatie tussen klinkend en gebouwd erfgoed, zoals Vandamme dat omschrijft, bepaalde ook het succes van festivalcentrum de Pandhof. Vier jaar lang was de middeleeuwse kloostertuin van de Domkerk de pleisterplaats van het festival waar

‘Ons publiek wil meer’

‘We voelen een hele sterke trek om weer meer in de kerken te gaan doen’

kaartverkoop, bezoekers en vrijwilligers samenkwamen. Vandamme: 'De Pandhof was op zoveel fronten een gouden greep. Als je binnenkwam en je zag die kloostertuin en je keek tegen de façade van de Domkerk aan, dan voelde en snapte je waar we mee bezig zijn: wij maken de soundtrack bij de stenen.'

Met de opening van TivoliVredenburg in 2014, ontstaan uit de fusie van Muziekcentrum Vredenburg en poppodium Tivoli, verhuisde het festivalcentrum terug naar het inmiddels gemoderniseerde muziekgebouw. 'Het was moeilijk om afscheid te nemen van de Pandhof,' bekent Vandamme. 'Vanuit de achterban van het festival klonk regelmatig de diepgevoelde wens om niet te kiezen voor beton, glas en roestvrij staal.' Met de verhuizing verplaatste ook een deel van de concerten zich terug naar het concertgebouw. Het vinden van een goed evenwicht tussen binnenstad en TivoliVredenburg is een dagelijks onderwerp van gesprek. 'We voelen een hele sterke trek om weer meer in de kerken te gaan doen,' geeft Vandamme toe. 'Ons publiek wil meer. Die zitten voor dit vroege repertoire het liefst in een kerk, dat merk je gewoon.'

GASTVRIJHEID ALS SLEUTELWOORD

De Organisatie Oude Muziek werkt al sinds haar oprichting in 1982 samen met eigenaren en beheerders van kerkgebouwen, zowel in Utrecht als daarbuiten. Wat maakt dat sommige kerken wel als concertlocatie slagen en andere niet?'

Het staat of valt natuurlijk bij een plek die het akoestisch goed doet,' benadrukt Vandamme. 'Vervolgens gaat het om hele primaire dingen: het moet warm genoeg zijn, je moet het goed kunnen zien en er moet voldoende sanitair zijn.' Maar waar het echt op aankomt, is de samenwerking. Het directe contact met de kerkbeheerder is hierbij van groot belang. Vandamme: 'Je stopt je energie in plekken waar er flow is en mensen zitten die meedenken. Waar ze bij onze productieafdeling echt blij van worden, is als de contactpersoon van een kerk ze het gevoel geeft dat alles kan, het hen naar de zin maakt, bij aankomst koffie voor de musici heeft, en hen zich welkom laat voelen. Die gastvrijheid kan het ontbreken van een paar extra toiletten ruim compenseren.'

INTERVIEW Xavier Vandamme

'Het uitkiezen van architecturaal erfgoed dat past bij het muzikale repertoire maakt deel uit van het DNA van de oude muziekbeweging'

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Prinsekerk Rotterdam

STADSKLOOSTER KOMT VISIE EN DRAAGVLAK TEKORT

Een plek waar alle Rotterdammers terecht kunnen voor inspiratie, rust en ontmoeting. Dat was de bedoeling van een stadsklooster in de Prinsekerk. De kerk is op dit moment door vier verschillende geloofsgemeenten in gebruik. Om ook andere gebruikers uit de stad bij het kerkgebouw te betrekken, wilden de initiatiefnemers er toegankelijke maatschappelijke activiteiten organiseren en een bezinningsprogramma neerzetten. Het bleek echter moeilijk om de beoogde openheid te combineren met de huidige religieuze functie van de kerk. Ook waren de verwachtingen van de plannen niet voor alle partijen gelijk. Hoewel de ontwikkeling van een stadsklooster stagneerde, zet de Prinsekerk nu in op kleinschalige activiteiten die het gebouw breder toegankelijk maken.

***'Het idee was om een plek
te creëren waar mensen
zich thuis voelen'***

*Mendy Vis,
initiatiefneemster Stadsklooster Prinsekerk*

BELANG VISIE EN DAADKRACHT

In het stadsklooster moest sociale verbinding centraal staan. Verbinding tussen mensen met verschillende achtergronden, die normaliter niet in de Prinsekerk te vinden zouden zijn. De ideeën liepen uiteen van het organiseren van maaltijden, workshops, stiltemomenten en een kledingbeurs, tot de inrichting van een pop-up koffiecfé waar mensen met elkaar in gesprek kunnen gaan. Een uitgewerkt concept, plannen voor het bereiken van de beoogde doelgroep en duidelijkheid over de financieringsmogelijkheden kwamen echter niet van de grond. Organisatorische belemmeringen zoals tijdsgebrek en onervarenheid bij de initiatiefnemers speelden hierbij een rol. Maar het ontbrak ook aan een inhoudelijke visie op hoe het stadsklooster er over vijf jaar uit zou moeten zien en op welke manier het iets nieuws kon toevoegen aan de wijk en de stad.

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS *Prinsekerk Rotterdam*

ANDERE VERWACHTINGEN

Om tot een haalbare toekomstvisie voor een breder gebruik van de Prinsekerk te komen, moest de invulling van het stadsklooster nauw aansluiten bij het huidige gebruik van de kerk. Ondanks het aanvankelijke enthousiasme bleek een breed draagvlak voor de plannen te ontbreken. Hoewel de eigenaar open stond voor andere activiteiten dan de eredienst, mochten deze niet conflicteren met de beginselen van het christelijke geloof. Hiermee werden de praktische mogelijkheden voor een multifunctioneel gebruik van de kerk zoals het organiseren van een programma voor bezinningsactiviteiten beperkt. De breed ingestoken plannen voor een stadsklooster sloten bovendien moeilijk aan bij het doel dat de eigenaar voor ogen had: kleinschalige initiatieven die op korte termijn konden worden gerealiseerd en weinig impact zouden hebben op het huidige gebruik van het gebouw.

GEBREK AAN URGENTIE

Door het actieve religieuze gebruik van de Prinsekerk was er weinig gevoel van urgentie voor een bredere openstelling van het gebouw. Maar liefst vier kerkelijke gemeenten maken gebruik van het Rotterdamse kerkgebouw: wijkgemeente De Prinsekerk, de jonge gemeente Noorderlicht en twee internationale kerken. En het aantal kerkgangers groeit: de samenkomsten van Noorderlicht trekken gemiddeld al zo'n 300 bezoekers en de jonge kerk vraagt steeds meer ruimte voor andere religieuze activiteiten. Activiteiten zoals die van het stadsklooster waren een leuke aanvulling geweest op het huidige gebruik, maar geen noodzaak voor het voortbestaan van de Prinsekerk.

'Om van idee naar uitvoering te komen, is veel tijd en aandacht nodig'

*Josephine Lemmens,
adviseur*

EN NU VERDER | KLEIN BEGINNEN

De hoge ambities van het stadsklooster bleken niet te passen bij de manier waarop de Prinsekerk op dit moment floreert. Toch zijn de plannen voor een bredere openstelling van het kerkgebouw in Rotterdam nog steeds levend. De initiatiefnemers richten zich nu op activiteiten die organisatorisch haalbaar zijn. Zo bekijken ze bijvoorbeeld de mogelijkheden om een mindfulness cursus in de kerk aan te bieden. Ook wordt een samenwerking met Rotterdamse dansgroepen onderzocht, die de Prinsekerk als repetitielocatie kunnen gebruiken. De deur van de Prinsekerk staat dus op een kier.

INTERVIEW

Maarten Meevis

‘WIJ ZIJN MISSCHIEN NOG MEER VERHALENVERTELLERS DAN ONTWERPERS’

Ontwerpbureau **Kinkorn** heeft tientallen jaren ervaring in het tentoonstellen van museale collecties. Ook buiten de muren van musea zijn de ontwerpers actief: steeds vaker doet het bureau projecten rondom gebouwd erfgoed. In het kader van Open Kerken en Kloosters maakte Kinkorn museale plannen voor de openstelling van de Grote Kerk Elst en de voormalige synagoge in Meerssen. Oprichter **Maarten Meevis** vertelt over zijn werkwijze en het belang van een aansprekend ontwerp in de bredere openstelling van gebedshuizen.

DE GESCHIEDENIS BELEEFBAAR MAKEN | DE KINKORNMETHODE

‘Als mensen denken aan een ontwerpbureau voor musea, dan denken ze vaak aan iemand die een meubel of vitrine tekent, maar dat is voor ons nooit het begin van het traject,’ vertelt Meevis. Bij Kinkorn werken ze vanuit de inhoud, altijd op zoek naar de juiste invalshoek die het onderwerp recht doet en het tegelijk toegankelijk maakt voor een zo breed mogelijk publiek. Verhalen vertellen staat centraal. Verhalen die het verleden tot leven wekken en de bezoeker iets wijzer maken over een bepaalde collectie, plek of thematiek. ‘De geschiedenis beleefbaar maken staat in alle gevallen voorop. Van die verhalen wil je het publiek zoveel mogelijk mee laten maken,’ legt Meevis uit. Multimedia spelen daarbij een belangrijke rol: ‘Juist bij erfgoed, waar de context vaak is verdwenen en het soms zelfs alleen om bouwresten gaat, is het vaak nodig om iets toe te voegen om de betekenis terug te krijgen.’

OP ZOEK NAAR HET VERHAAL | OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Bouwresten zijn precies wat de Grote Kerk in Elst zo interessant maakt. Onder de huidige Neogotische kerk werden overblijfselen van twee Romeinse tempels en een Romaanse zaalkerk gevonden. Die letterlijke opeenstapeling van drie millennia religie vormt de basis voor Kinkorns museale concept De Sacrale Ruimte. Meevis: ‘Het feit dat dat zich allemaal op dezelfde plek heeft afgespeeld is heel bijzonder. Voor ons was het de uitdaging om die lagen af te pellen op een manier die het voor het publiek begrijpelijk maakt.’ De Grote Kerk vertelt het verhaal van de eeuwenoude en

‘De geschiedenis beleefbaar maken staat in alle gevallen voorop’

alomtegenwoordige traditie om gebedshuizen te bouwen ter ere van een of meerdere godheden. Naast de contrasten staan in het plan dus vooral de overeenkomsten tussen de verschillende godsdiensten en hun gebruiken centraal. Audio, licht en filmprojectie ondersteunen het ontwerp.

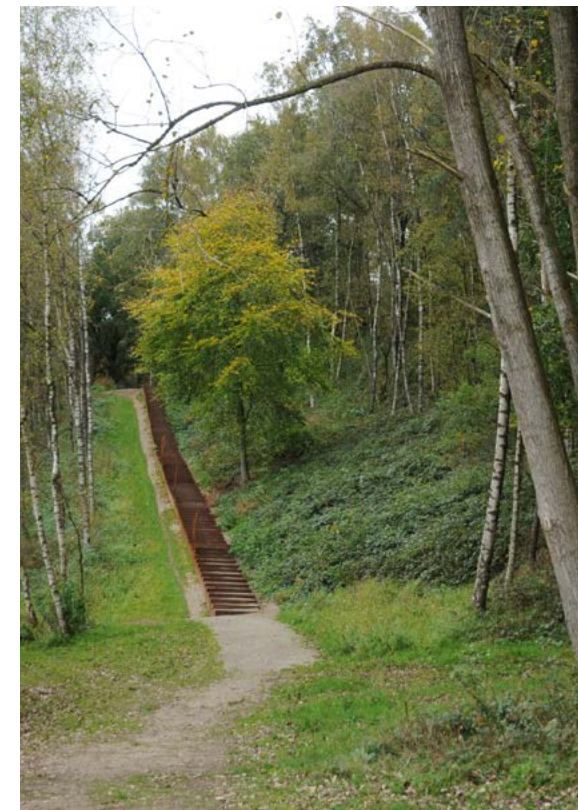
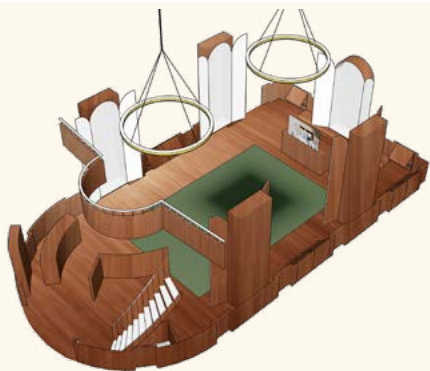
Ook in Meersen vormt verbinding de leidraad van het verhaal. De voormalige synagoge moest geschikt worden gemaakt voor multifunctioneel gebruik: zowel een museale functie als religieuze vieringen of zakelijke bijeenkomsten moesten hun plek krijgen in het plan. Kinkorns ontwerp voor de vaste expositie is geïnspireerd op een belangrijk onderdeel in de inrichting van een synagoge: de 'heilige ark', een sierlijke kast waarin van oudsher de Thorarollen worden bewaard. Vier van die arken tonen in het plan niet alleen de belangrijke tradities, gebruiken en verhalen in de joodse geschiedenis en cultuur, maar ook in andere religies. 'Mensen die voor het eerst in een synagoge komen, weten misschien maar weinig over het jodendom. Als je verschillende godsdiensten op een aantal aspecten met elkaar vergelijkt heb je een veel interessanter verhaal,' aldus

Meevis. Het ontwerp wil hiermee een belangrijke boodschap overbrengen: wat gelovigen, niet-gelovigen en andersgelovigen verbindt is veel sterker dan wat hen verdeelt.

DE VERHALEN BLIJVEN VERTELLEN | HET BELANG VAN OPENSTELLING

Ervaring leert dat het openstellen van religieus erfgoed niet altijd zonder slag of stoot gebeurt. Meevis: 'Het publieke belang van het toegankelijk houden van kerkgebouwen is vaak binnen de kerkbesturen nog een punt van discussie.' Maar een museale (neven)functie hoeft het religieuze gebruik van een kerkgebouw niet in de weg te staan. De twee kunnen juist heel goed naast elkaar bestaan. 'Wij vinden het helemaal niet interessant om een herbestemming van een religieus gebouw te maken waar religie helemaal geen rol meer in speelt,' benadrukt hij. Meevis roept eigenaren en beheerders dan ook op om open te staan voor nieuwe ideeën. 'Op die manier zorg je ervoor dat jouw geloof een plek behoudt in het verhaal van die plek.'

'Wij vinden het veel interessanter om een herbestemming van een religieus gebouw te maken waarin religie nog een rol speelt'

DEELNEMER OPEN KERKEN EN KLOOSTERS

Synagoge Meerssen

HERINNEREN EN VOORUITKIJKEN

Een van de vier overgebleven synagogen van Limburg staat in Meerssen. De Tweede Wereldoorlog maakte een bruto einde aan de Joodse gemeenschap in het dorp en daarmee aan de religieuze functie van het gebedshuis. Sindsdien is de voormalige synagoge in wisselende vormen open voor publiek. De Stichting Synagoge Meerssen wil de ruimte voor diverse doeleinden geschikt maken, maar hoe maak je multifunctioneel gebruik mogelijk in een niet zo multifunctioneel gebouw? En hoe doe je dat met respect voor de beladen geschiedenis waar het symbool voor staat? Open Kerken en Kloosters gaf richting aan de plannen in Meerssen die het gebouw een nieuwe toekomst zullen geven als plek van herdenking, van ontmoeting en als platform voor kennis en debat.

***'De nachtmerrie om het
gebouw in stand te houden
is omgevormd tot een
droom met ambities'***

*Jaap Zomerplaag,
bestuurder Stichting Synagoge Meerssen*

LEREN, GEDENKEN EN ONTMOETEN

In de synagoge van Meerssen was het de uitdaging om naast de vraaggestuurde activiteiten die er al plaatsvonden, ook een eigen programmering te ontwikkelen. Naast het bieden van een cultuurpodium en een locatie voor activiteiten zoals workshops, vergaderingen en herdenkingsbijeenkomsten, zal de synagoge daarom een vaste expositie gaan huisvesten over de Joodse geschiedenis en cultuur. Door dit verhaal toegankelijk te maken krijgt het monument nieuwe betekenis. Bovendien zal de synagoge een platform bieden voor kennisuitwisseling. De stichting werkt hiertoe al nauw samen met Leerhuis Limburg, een organisatie die cursussen en lezingen programmeert in het voormalige Joodse gebedshuis. Een partnerschap met regionale onderwijsinstellingen moet leiden tot de ontwikkeling van een gezamenlijk lesaanbod.

PASSENDE HERINRICHTING

Ontwerpbureau Kinkorn maakte een museaal plan voor de vaste expositie in de synagoge. Het ontwerp is geïnspireerd op een aantal vaste elementen in de inrichting van een Joods gebedshuis, waaronder de aron hakodesj: de ark van de heiligheid. In deze hoge en sierlijke kast worden van oudsher de Thorarollen bewaard. Kinkorn ontwierp in totaal vier arken van ruim drie meter hoog, bedoeld om aan de wanden van de synagoge te hangen. Doel van de expositie is nadrukkelijk om te verbinden en niet om het jodendom of de Joodse geschiedenis van Meerssen te isoleren. De thematisch ingerichte kasten verhalen daarom niet alleen over de cultuur, tradities en heilige geschriften van het jodendom, maar behandelen ook die van andere religies.

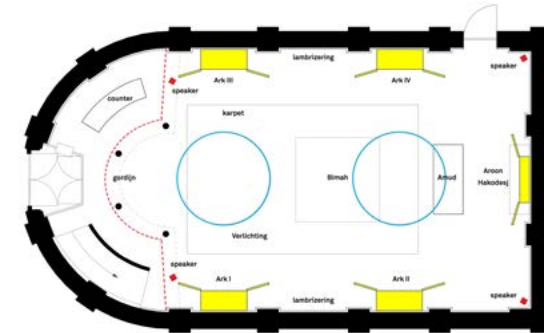
EEN RONDJE RELIGIE

Door de afwezigheid van een Joodse geloofsgemeenschap, ontbreekt het in Meerssen aan een vanzelfsprekende betrokkenheid bij de synagoge. Dit bemoeilijkt de zoektocht naar nieuwe vrijwilligers, wat de ambities voor het gebouw kwetsbaar maakt. Om het benodigde draagvlak aan te spreken worden de plannen daarom bewust regionaal ingestoken. Meerssen zou bijvoorbeeld kunnen inzetten op een Rondje Religie in het dorp. Door de nabijheid van zowel het hervormde Leopoldskerkje en de katholieke Bartholomeusbasiliek, kan de synagoge bijvoorbeeld als startpunt dienen voor een wandeling door het dorp die langs de gebedshuizen en historische begraafplaatsen voert. Deze samenwerking tilt niet alleen de exploitatie van de synagoge naar een hoger plan, het versterkt ook het toeristisch aanbod in de regio Zuid-Limburg.

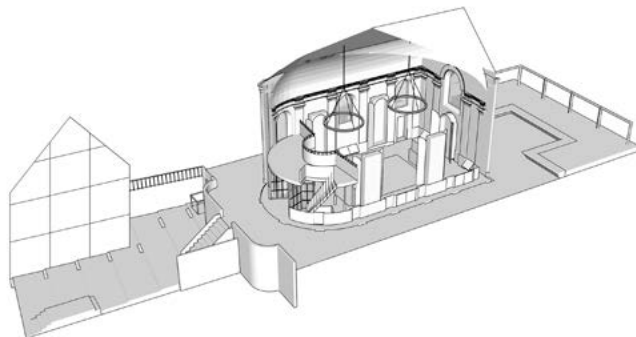
***‘Met deze ontwikkelslag
kan de synagoge opnieuw
gaan functioneren als
belangrijk huis van
samenkomst in Meerssen’***

*Frederieke Jeletich-Visser,
adviseur*

***‘We wilden de
ruimte voor
zoveel mogelijk
doeleinden geschikt
maken zonder haar
Joodse signatuur
te verloochenen’***

*Maarten Meevis,
Kinkorn*

EN NU VERDER | EEN VISIE WAAR JE DE BOER MEE OP KUNT

Het stichtingsbestuur heeft de plannen voor de museale herinrichting van de synagoge omarmd en richt zich nu op de fondsenwerving om de plannen ten uitvoer te brengen. In een bidbook presenteert zij haar visie voor de verbouwing, de museale invulling en het nieuwe exploitatiemodel voor de synagoge. Daarmee is Meerssen er nog niet: de gestelde ambities vergen onder andere een versteviging van de organisatiestructuur. Een aantal uitvoerende werkgroepen zou het bestuur kunnen ondersteunen en de oprichting van een vriendenstichting kan het draagvlak verder versterken. Om in het onderhoud van de synagoge te kunnen blijven voorzien, zijn bovendien meer vaste gebruikers nodig. De stichting gaat dan ook op zoek naar partners die het gebouw op reguliere basis willen huren.

NAWOORD

Bij het programma Toekomst Religieus Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werkt een stagiaire. Zij is lid van een Europese studentenvereniging die rondleidingen verzorgt in kerken. Zij vertelde mij laatst dat ze vooral rondleidingen geeft in andere Europese landen. In Nederland zijn de kerken bijna altijd dicht. Dat roept vragen op. Waarom zijn onze kerken eigenlijk dicht? Is er angst voor vernieling, diefstal of ongepast gebruik? Een begrijpelijke angst, maar is er in Nederland meer reden om hier bang voor te zijn dan in de ons omringende landen?

Het openzetten van de deuren -letterlijk én figuurlijk- lijkt echter noodzaak. Uit onderzoek van de KRO uit 2016 blijkt dat meer dan 80% van de bevolking niet of slechts zelden een kerk vanbinnen ziet. Het zijn gebouwen waar men achteloos voorbij loopt. Dat betekent dat er nu al generaties opgroeien die niet meer weten wat de betekenis van een kerk is. En onbekend maakt onbemind. Dus als we de kerkgebouwen overeind willen houden, moeten we mensen verleiden om de gebouwen te bezoeken en zelf te ervaren. Men moet zelf kunnen zien en voelen waar een kerk voor staat en wat haar schoonheid is. Dat betekent om te beginnen dat de deuren open moeten.

De projecten in Open Kerken en Kloosters laten echter zien welke worsteling dat oplevert. Een worsteling tussen enerzijds het vasthouden aan de sacrale betekenis van een kerk of klooster, en anderzijds de gebouwen openstellen voor andere, soms meer profane doelen. En tussen droom en daad staan ook nog 'wetten in de weg en praktische bezwaren, en ook weemoedigheid', zo dichtte Willem Elschot al.

Onlangs hadden we een bijeenkomst over de vraag hoe we jongeren meer zouden kunnen interesseren voor kerkgebouwen. We lieten daar jonge professionals zelf over nadenken. Tot mijn verbazing kwamen zij niet met allerlei apps of andere hightech

gadgets aanzetten die nodig ontwikkeld moesten worden. Integendeel, zij reikten ons woorden aan die in deze publicatie gebruikt worden als 'blikopener' voor nieuwe perspectieven. Zij benoemden de kerk als plek van verbinding, ontmoeting en waarde. Passende termen lijkt mij. Maar de jongeren veronderstelden wel dat aan deze begrippen een eigentijdse invulling gegeven wordt. En dat begint met het openstellen van de kerk en het met 'lege handen & een open geest' durven aangaan van een dialoog. De term 'waarde' interpreteerden zij breed. Breder dan alleen de religieuze betekenis. De portee van een kerkgebouw kan volgens hen ook in de fysieke ruimte liggen die plek biedt voor ontmoeting en verbinding. Of in de kunst aan de muur of het orgel op het koor. Het is een zoektocht om met elkaar die verschillende lagen van waarde te verkennen.

Vanuit het programma Toekomst Religieus Erfgoed onderzoeken we momenteel of we, speciaal voor jongeren, een project kunnen organiseren dat dicht aansluit bij wat zij belangrijk vinden. Hun leefwereld waarin 'licht en geluid' dominant zijn. We hebben het project de werktitel NightLight gegeven; een nachtlampje als baken in het donker. We dagen studenten van kunstopleidingen uit om de biografie van een kerk door middel van beeld en klank te verbeelden of aan te vullen. De kerk als canvas waarop zij hun eigen verhaal projecteren. De kerk als een festival van waarde die zij zelf hebben geformuleerd; waarde die zij kunnen zien, voelen en beleven.

NightLight vindt het laatste weekend voor de Advent van 2018 plaats. Tegelijkertijd in twaalf kerken of meer, verdeeld over heel Nederland. Ik kijk er nu al reikhalzend naar uit.

*Frank Strolenberg
Programmalleider Religieus Erfgoed,
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*

COLOFON

Uitgave	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, mogelijk gemaakt door een bijdrage van VSBfonds in het kader van Open Kerken en Kloosters.
Teksten	Welmoed Wijmans
Redactie	Mirjam Blott en Frank Strolenberg
Vormgeving	Studio Herder

Toekomst Religieus Erfgoed | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bezoekadres	Smallepad 5 3811 MG Amersfoort
Postadres	Postbus 1600 3800 BP Amersfoort
Telefoon	+31 (0)33 421 7 421
Mail	info@cultureelerfgoed.nl
Website	www.cultureelerfgoed.nl www.toekomstreligieuserfgoed.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Fotoverantwoording

Marieke Wijntjes p. 2, 20 | Beeldbank RCE p. 4, 10, 11, 15, 29 | Stichting Behoud Dorpskerk Wilp p. 6, 7 | Event Creators p. 6, 7 | Maarten Mesman p. 8, 11, 15 | Frank Strolenberg p. 8, 9, 14, 15 | Albert Reinstra p. 8, 9, 10, 15 | KAAder kerkadvies p. 10 | Kinkorn p. 11, 24, 25, 27 | Kris van Veen p. 12, 13 | Het Grootste Museum van Nederland p. 12, 13 | Chiara Bots p. 14 | Welmoed Wijmans p. 16, 28 | Vera de Kok p. 18, 22 | Stichting Vrienden Schuilkerk Bagijnhof p. 18, 19 | Foppe Schut p. 21 | Anna Tak p. 22, 23 | wikifrits p. 23 | Cumulus p. 26 | Stichting Synagoge Meerssen p. 26, 27

Op de omslag: Dorpskerk Wilp (Evert van de Worp).

Open Kerken en Kloosters werd mogelijk gemaakt door

VSBfonds,
iedereen doet mee

© 2017